

ГРАФІКО-ОРФОГРАФІЧНІ РИСИ ВИЖВІВСЬКОЇ АКТОВОЇ КНИГИ

XVII ст.

Інна Царалунга

Анотація. Уперше комплексно проаналізовано графіко-орфографічну систему Вижвівської актової книги XVII ст. Простежено історію її створення, визначено структурні особливості пам'ятки, виявлено графемні та правописні тенденції староукраїнських текстів книги. Засвідчено варіативність літер, зумовлену традиційним та новим правописанням у межах тогочасного писемного узусу.

Ключові слова: Вижвівська актова книга, архівна справа, скоропис, графема, варіативність.

ГРАФИЧНО-ПРАВОПИСНИ ЧЕРТИ НА ВИЖВИВСКА АКТОВА

КНИГА ОТ XVII век

Инна Царалунга

Анотація. В статията за пръв път е направен анализ на графично-правописната система на Вижвивска актова книга от XVII век. Проследена е история на създаването на документа, определени са неговите структурни особености, графични и правописни тенденции на староукраїнските текстове в книгата. Засвидетелствувана е варіативност при употреба на букви, обусловена от традиционния и новия правопис в границите на тогавашния писмен узус.

Ключови думи: Вижвивска актова книга, архивно дело, скоропис, графема, варіативност.

У контексті вивчення пам'яток офіційно-ділового стилю української мови XVI–XVII ст. особливе місце належить актовим книгам замкових, ратушних, земських, канцелярій українських міст та містечок періоду пізнього середньовіччя. У Центральному державному історичному архіві України (м. Київ, фонд 32, опис 1, справа 1) зберігається Вижвівська актова книга XVII ст. Вона була створена у м. Вижва (сучасне с. Нова Вижва Старовижівського району Волинської області). Як свідчать джерела, 28 серпня 1508 року польський король Сигізмунд I видав князям Янушу і Василю Сангушкам грамоту, у якій дозволив «заснувати містечко Вижву на Смідинській землі, у Володимирському окрузі при річці Вижві»: цією землею ще при королі Казимирі володів їхній дядько Іван та батько Михайло Сангушко (Мазурик 2006:183–185; Мазурик 2008: 259 – 261; Заєць 2002: 36; Цинкаловський 1984: 189).

Поселення було закладене князями Сангушками близько 1543 р. Воно мало вигідне географічне положення, адже саме через Вижву пролягав торговий шлях з Володимира на Берестя, так звана «Вітовтова дорога», транспортний коридор через Полісся. За користування такими шляхами подорожні повинні були сплачувати митний податок державній казні. Як згадується в документах 1580 р., тут діяв прикоморок Ковельської

митниці. Також Вижва виникла і на важливому річковому шляху Вижва – Прип'ять – Дніпро – Чорне море. Згодом містечко із замком та церквою стало волосним центром. До складу Вижвівської волості входили села Бідки, Гридки, Красна Воля, Мостище, Секунь, Стара Вижва (тепер – м. Стара Вижівка, районний центр), Хотивель, Шушки. 1548 р. Вижва отримала привілеї магдебурзького права: у місті дозволялось щонеділі проводити ярмарки, стягувати мито за переправу через річку, таким чином розширювалися повноваження міського самоврядування.

У XIX ст. паралельно з офіційною назвою містечка Вижва вживався топонім Вижівка-Нова для розрізнення із найменуванням села Стара Вижівка (Мазурик 2006: 183). Згодом оновлений ойконім закріпився у формі Нова Вижва.

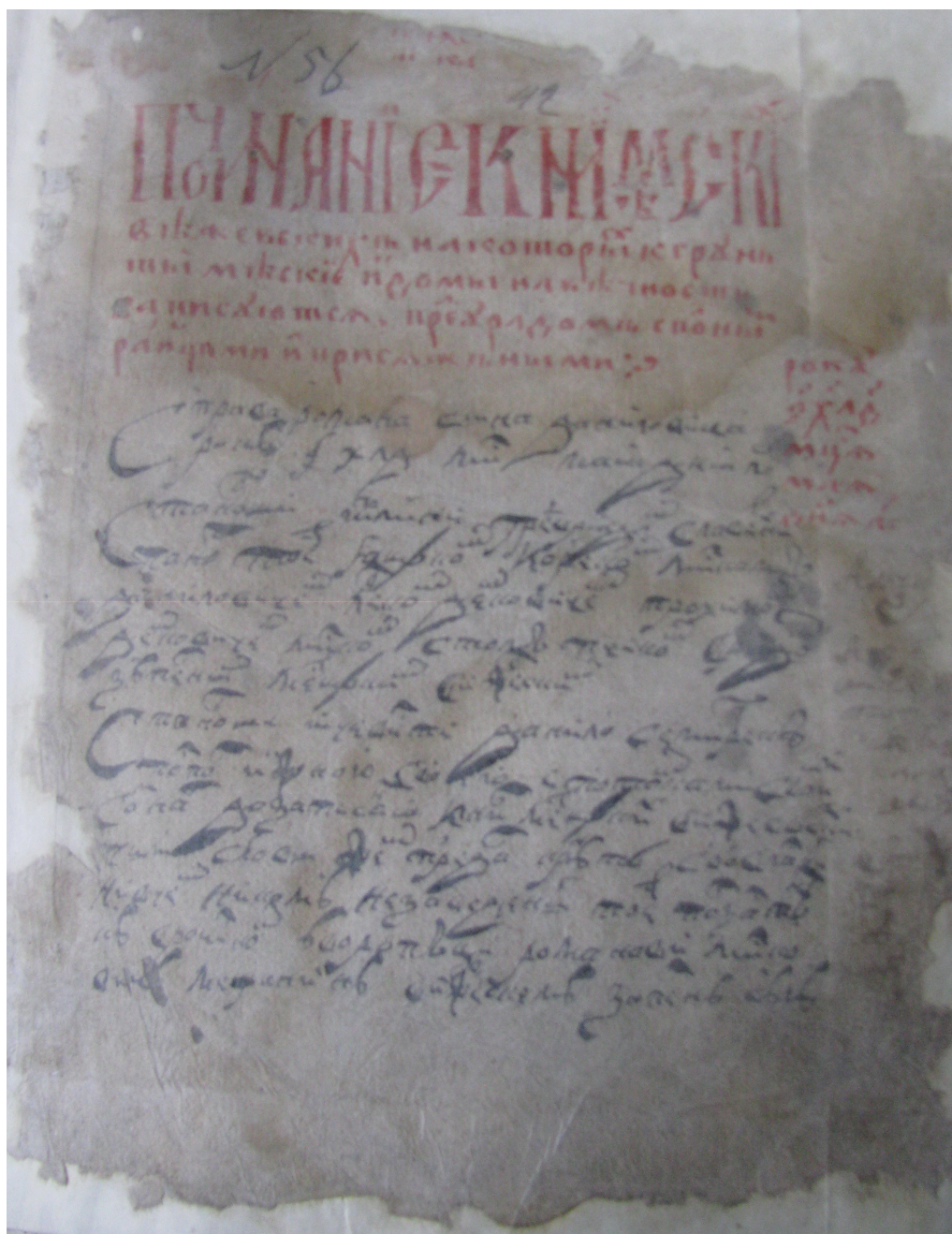
На початку XVIII ст. почався занепад міста, який посилювався в часи Першої світової війни, окупаційних режимів XX ст. Тож сьогодні Нова Вижва – звичайне поліське село, згадки про величне минуле якого залишилися у давніх документах канцелярії міської управи.

Вижвівська актова книга, шириною 17 см, довжиною 21,5 см, товщиною 9 см, перебуває у задовільному стані. У ній записані справи, що розглядалися Вижвівським урядом від 2 грудня 1599 року (арк. 1). Хронологічно остання справа не має номера і датується 12 лютого 1684 року (арк. 362 зв.), очевидно, вона вписана пізніше, бо там само на сторінці справи за 1661 рік виконані іншим почерком та світлішим чорнилом. Закінчується книга справою № 646 на аркуші 419 зв. (тобто остання за розташуванням у книзі, а не за датою). Загалом, справи записано без дотримання послідовності, тому й останній за датою документ знаходимо в середині книги.

У конвюліті на 420 аркушах містяться справи за 85 років. Хронологічна послідовність записів за роками здебільшого витримується, хоча часто трапляються порушення її, пов'язані, мабуть, із пізнішим переписуванням протоколів судових засідань до книги. Цікаво, що з плином часу кількість розглянутих справ збільшується, хоча є такі роки, у які документи не записувалися, наприклад:

- 1599 – 2 справи (аркуші 1 – 2 зв.);
- 1604 – 3 справи (аркуші 9 зв. – 11);
- 1609 – немає справ;
- 1614 – 4 справи (аркуші 27 – 29);
- 1619 – 11 справ (аркуші 44 – 54 зв.);
- 1625 – 16 справ (аркуші 79 – 85);
- 1629 – 19 справ (аркуші 104 – 113 зв.).

Палітурка книги, виготовлена з товстого картону й обгорнута тканиною блакитного кольору, очевидно, була доклеєна пізніше. Художньо оформлених початкових літер у заголовках актів не виявлено. Записи в документі зроблені чорним, місцями – коричневим, сірим, чорнилом на сажевій основі. Лише в одній справі (№ 56, аркуш 42) знаходимо червоний напис напівуставом, імовірно, заголовок до нової частини книги: «Починаніє книг мѣскихъ вѣжевскихъ, на которыхъ кгрунѣты мѣские и дома на вѣчности записѣются предъ вѣдомъ сполным, раицами из присажъными». Тож за змістом це переважно акти купівлі-продажу нерухомості, майна містян, а також справи щодо його заповідання, дарування, обміну. У розглянутих документах немає судових тяжб про пограбування, розбій, убивство тощо.

Справа 56. Аркуш 42.

У кінці книги (арк. 420) є приписка Комісії з перевірки актових книг від 23 серпня 1854 року: «Дана книга пронумерована, припечатана і перенумерована на четверсотодевятнадцяти листах по предложению Г. Исправляющаго должности Киевскаго Военнаго Подольскаго и Волынскаго Генераль-Губернатора отъ 29 декабря 1853 г. № 21133 въ присутствии Членов Правленія Университета Св. Владимира съ приложеніємъ печатей Правленія Университета и Киевскаго Центральнаго Архива», скріплена двома круглими сургучними темно-коричневими печатками із зображенням двоголового орла з короною на голові, а також підписана ректором, деканами університету та секретарем.

Папір нелінійований, світло-сірий, вицвілий, біля кутиків – затертий, часто обірваний, а то й обрізаний. Імовірно, при реставрації шматки сторінок наклеювали на прозорі аркуші, які потім зшивали. Якість паперу початкових аркушів значно гірша від подальших сторінок. У книзі чимало пошкоджених, обірваних аркушів, особливо обшматовані сторінки: 1–14, 41, 50, 63, 76–79, 228–229, 352–353. Очевидно, що пам'ятка зазнала руйнівного впливу вологи, чимало аркушів затекло, тож через затікання, потемніння паперу уміщений на них текст нечитабельний.

Почасти на аркушах знаходимо водяні знаки. Наявний вкладений чистий аркуш без водяних знаків і написів, за якістю паперу такий само, як інші сторінки книги. Аркуш 88 – вклеєний, містить текст польською мовою, на звороті чистий. Аналогічно аркуші 103, 109, 195, 369 вміщують невеликі польськомовні тексти, вклеєні чи вставлені у документ. Також польська мова використана на аркушах 361 зв. – 362. Отже, переважна більшість справ пам'ятки ведена українською мовою, поодинокі – польською, відтак графіка пам'ятки ґрунтується на слов'яно-кириличній писемній основі.

Сторінки книги різного розміру, склеєні не на одному рівні, зрідка – «низом догори», зокрема перевернуто арк. 78–79, 354–357, 361–362, 369–373, 390–391, 393–396. Можливо, деякі сторінки були вийняті чи випали з книги, поки вона ще не була переплетена. Простежена непослідовність розміщення справ у книзі через невпорядковане комплектування аркушів, дублювання і виправлення номерів при нумерації справ, відсутність окремих номерів. Непослідовна нумерація справ №№ 28–31, 39–41, 50–54, 56–58, 93–94, 96–98, 319–322. Порушена послідовність також на аркушах 217–219, тобто після спр. 339 розміщено справи 329 і 330, а далі – спр. 342. Повторюються такі номери справ, як спр. 64–73. Відсутні номери справ, тобто немає номера 121, 585. Деякі справи непронумеровані, наприклад, на арк. 9 зв., 76–77, 222, 351 зв., 362 зв.

Записи в пам'ятці здійснено багатьма почерками. Виділено 12 різновидів написання, із них – 4 явні скорописи, часто новий почерк чергується із попереднім.

Більшість опрацьованих справ Вижвівської книги написана розбірливим, плавним, дещо кутастим почерком. Зрідка графеми стилізовані, витіюваті, петлясті.

У переважній більшості справ літери розміщені вертикально, із невеликим нахилом вправо. Модуль почасті витриманий – висота букв дорівнює ширині. Наявна певна кількість з'єднаних графем: послідовно сполучені з наступною графемою букви *б, к, л, м, р, ш*; із попередньою – *ь, и, у, є*. Не з'єднуються з іншими літерами букви *в, д, ж, т, х, ч*.

У кінці слова та в кінці складу виносяться над рядок літери *б, в, д, ж, з, л, м, н, р, с, т, х, ч, ш*: Порыдубского 167 зв., намовлєнымъ 178, молодшому 181 зв., мѣским 35 зв., кгрунѣт 36, ѡб мѣж 140, сознанє 160, волно 185, в дом 163 зв., мѣщанин 142, чвѣртѣ морку 161, миских 141, выш поменєным 166, вѣчноє 190. Часто записували над рядком диграф *ст*: властныи 36, на вѣчност 140, бурѣмистрами 140 зв., с притомностю 145, Щастновичєм 159 зв., мѣстцю 180.

Кінцева графема *й* майже завжди пишеться над рядком у вигляді паєрка. Інколи виносними є кінцеві літери слів: закінчення у власних назвах осіб *-ч[a], -ч[y], -ч[ом]*: Игната Кунѣчич[a] 142 зв., Сєменови Кузмич[y] 142, Іаном Щастнович[ом] 142 зв.; закінчення у займенниках: сына своег 145 зв., ничог с тог 145 зв., потомком єг 151 зв., никому 162 зв., сама 278 зв.; кінцеві літери у дієслівних формах: ѡтдаліаючи 147 зв., мєнованого 153, выш поменєног 155 зв., примушоньмъ 189 зв., было приніат и записано 172.

Поєднання літер *ск* зрідка передається як три вертикальні риси.

Для досліджуваного скоропису притаманна значна варіативність графем. Двозвук *[йа]* передається здебільшого диграфом *ia*, хоча знаходимо й інші відповідники: *ia, iA, ja*: вріадом 140 – вріадом 144 зв., дніа 140 зв. – дніа 144 зв. – дніа 141 зв., іакоє 179 зв. – іакоє 180. Звук *[у]* має двояку форму запису: *крунѣтъ* 140 зв. – *крѣнѣтъ* 141 зв., пѣстив 143 зв. – *пустив* 177, *по рѣкѣ* 141 зв. – *по реку* 156.

Відзначимо чотириграфемне відбиття давнього **ě* у мові Вижвівської актової книги: *ѣ, є, ia, и*, наприклад, мѣ(ст)ски(х) 144 зв. – мє(с)кихъ 202 зв. – ми(с)ки(х) 141, мѣсѣаца 144 зв. – мєсѣаца 172 зв. – ми(с)ца 140, наилѣпшому 179 – налєпшєму 142 зв. – налѣпшєму 140, по рѣку 155 зв. – по реку 156 – по рѣку 147 зв., а також під впливом польської мови: мѣскимъ 36 – мєски(м) 141 – мѣски(м) 202 зв., сєножа(т) 156 – синожа(т) 178 зв. – сѣаножа(т) 177.

Зафіксована взаємна заміна букв *є* та *и*, що свідчить про сплутування звуків *[u]* та *[e]*, наприклад, під наголосом: у Ви(ж)вє 141 – у Вежви 142, третину 179 зв. – трєтену 167 зв., і в ненаголошеній позиції: Го(н)чика 144 зв. – Гонѣчека 143, на Заліадѣничу 186 зв. –

на Заліадънѣ(ч)чу 181 зв., ко(н)чисѣ 147 зв. – ко(н)чѣсѣ 141, Корѣ(ч)ко(м) 140 – Кори(ч)ко(м) 193 зв., нинѣ(и)ши(х) 141 – нѣнѣ(и)ши(х) 144, починасѣ 142 зв. – почѣнасіа 150, Ратиньски(м) 181 зв. – Ратѣньски(м) 177 зв., учинили 191 зв. – учѣнили 176.

У графіці пам'ятки виразно простежуються наслідки поплутування фонем [ы] та [і], зумовлені появою нового голосного [u] з колишніх [*у] та [*і]: иж-ѣхъми 157 зв. – иж-ѣхъмы 159 зв., которы(и)-то 140 зв. – ктори(и)-то 184, крѣвныхъ 141 зв. – крѣвнихъ 147 зв., тѣды 154 зв. – тѣди 184, тим 181 зв. – тымъ 141, тисѣ(ч) 169 – тисѣ(ч) 186 зв., тихъ 153 зв. – ты(х) 181, турбацѣи 250 зв. – турбации 251 зв., улицы 143 зв. – улици 181 (хоча такі написання можуть свідчити і про велярність африката [ц]). В ономастиконі пам'ятки репрезентовано варіанти: у Вы(ж)ви 153 – у Вижви 146, Давидовича 184 зв. – Давыдовича 191 зв., Ку(з)ми 186 зв. – Ку(з)мы 151 зв., Сыно(в)чѣви(ч) 186 – Сино(в)чѣви(ч) 186 зв., Хотаби(ча) 175 – Хотабыча 194 зв. Злиття голосних [ы] та [і] стало однією із визначальних рис української фонологічної системи.

Бінарна варіативність засвідчена й при позначенні двозвука [je]: найчастіше використано букву ѣ, зрідка є: єму 145 – єму 145 зв., єѣ 145 зв. – єи 153 зв., Аїдрѣѣмъ 276 – Аїдрѣѣм 276. Літера ѣ могла означати йотований звук, вжитий на початку слова чи після голосного: єще 163 зв., єжели 178 зв., маєт 36, починаєтсѣа 179 зв., роджонѣ 191 зв. тощо.

Омега найчастіше використовується на початку слова: ѡчевистѣ 35 зв., Ѡлихвѣра 35 зв., ѡтчизну 140 зв., ѡ шъто 144, ѡдѣржал 151, ѡсмъ 151 зв., Ѡниска 158, Ѡлѣшъком 213, Ѡрышъка 214 зв., ѡддалѣючи 277 зв., проте маємо приклади з графемою о: одноѣ 35 зв., о шъто 143, Огапка 161 зв., обѣрнути 164.

Літера ѣ, яка позначала твердість попереднього приголосного, зустрічається часто: вижовъским 35 зв., буръмистрами 143 зв., Хвѣдъка 154, тастаменътъ 163, Иваном Порыдубъским 173, на гостинъцу Ратѣньским 177 зв., Лукъіанови 194 тощо, натомість ѣ вживався обмеженіше: своєвольного 35 зв., польских 36, мѣстцькоѣ 146 зв., чвѣртъ 154 зв., часть 158 зв. та ін.

Замість африката [дж] почасти використовується [ж], здебільшого перед [о] < [е], що зумовлено, очевидно, впливом усного народного мовлення: уроджонѣи 183, братіа роджонѣ 191 зв. – брата свого роженого 163 зв., пра[в]ом мнѣ прирожонѣм 172 зв., братови моєму роженому 187, братов рожонѣхъ 251 зв.

Щодо нового, запозиченого із грецької мови, звука [ф], пам'ятка містить відповідники ф, ѳ, н, хв у таких варіантах іншомовних лексем: Ма(т)фѣіа 191 – Матѳѣіа 143 зв., фѣ(в)раліа 202 зв. – ѳѣ(в)раліа 148 зв., шафовати 140 – шаѳовати 147 зв., –

шаповати 141 зв. – шахвовати 202 зв. Вони свідчать про остаточно несформований на той час спосіб артикуляції чужомовної фонемі.

При скороченні слів, написанні чисел писарі подекуди використовували титло: дѣа 163, дѣѣ 163 зв., мѣца 35 зв., пѣу 152 зв., пѣи 153, Хсѣвѣм 165; в року тисяч шѣстсот .лѣс. [36] 140, мѣсяца новѣмбра .аѣ. [11] дня 144 зв., миѣ сѣѣ дня .аѣ. [1] 158, мѣсяца охтѣбра дѣа кѣ [28] 172 зв., мѣца фѣвралѣ .ѣ. [9] дѣа 202 зв., року аѣмѣ [1643] 276 зв.

Титло могло ставитись над літерами, винесеними над рядок, найчастіше над *н*: записанѣю 144, мѣщанинѣ 141, будованѣм 145, проданѣ 172 зв., зознѣанѣмѣ 173, уподобанѣа 189, конѣчѣсѣ 191, круѣту 259, жадеѣ 259 зв., охѣзванѣсѣ 259 зв., конѣцѣм 276, будинѣком 277, за позволѣнѣмѣ 278 зв., а також над *к*, *л*: вѣкѣ 277 зв., волокѣ 141, шиѣтаѣ 276; долѣго 145, полѣпѣаца 144 зв., волѣность 278 зв.

У кінці окремих справ – спр. 45, спр. 221, спр. 228, спр. 232, спр. 236, спр. 434 – наявний один, а то й два авторські вензелі: писанѣ у Вижевѣ року и дѣна вышѣи помѣненого. ∞ 141; и просил, абы тоѣ охѣвистое зѣзнанѣ было записано, што ѣсть записано. ∞ 145; писан у Вижевѣ року и дѣна, вышѣ мѣанованого. ∞ 148; ...и просил [Матфѣи Кримѣаница], абы то было записано, што ѣст записано. ∞ ∞ 278.

Писарі не використовували розділових знаків. Спорадично вживали при написанні велику літеру, найчастіше – на початку справ, як правило, це графеми *С* і *П*. При виділенні частин ускладненого речення вживаються заголовні *А*, *К*. Непослідовно використовується велика літера у власних назвах. Антропоніми головно пишуться з малої літери, проте трапляється й графічне виділення їх, частіше у заголовках справ: Лѣсюковича 36, Анѣдрѣа 161, Сѣмѣнѣм 161 зв., Слусаровичѣм 161 зв., Прокопа 169, Матфѣа 174, Аврама 191, Трохима 277. Топоніми, незалежно від об'єкта найменування і від місця в документі, написані з малої літери.

Стосовно написання слів разом чи окремо, слід зауважити, що деякі слова енклітизувалися чи проклітизувалися у мовному потоці. Почасти писарі приєднували до попереднього слова займенники: щосѣмѣ 163, а то такѣсѣ маѣт 163, волноѣѣ 164 зв., ижѣхѣмѣ 169 зв., до наступного слова – прийменники: частѣ плѣца обѣмѣж Ониска 158, а подругои сторонѣ 161, нагостинци 161, дотого 162 зв., спѣчатѣю 163, ижѣжоною 164, зовѣсѣми 186, кузаписанѣю 194, здомом 202 зв., прѣдѣнами 212 зв., вѣстѣнах своїх 277; сполучники: продати идати 159, памѣти ирозуму 163 зв., аполморка 164 зв., аздругои стороны 193, частки: ниѣоткого 169, нѣзавѣдѣныи 169, нѣбудучи 194.

Щодо акцентуації, то писарі часто ставили крапки над літерами, які позначали голосні звуки, до прикладу, над усіма складами у слові: охѣвѣистѣ 36, стѣны 276,

вшѣліакімі 276 зв., справа 276 зв., записано 279, Хаскелєві 279, над більшістю голосних: записованъа 36, Калєніковичем 276 зв., намовлєным 276 зв., записано 277, Кримніаніці 277, записаню 278, зрідка – над літерою, що позначала кінцевий голосний: устьнє 36, декабрьа 278, стороны 279. Як бачимо, позначки проставлялися непослідовно, незалежно від якості голосного звука.

Неоднаковою є кількість рядків на сторінках. На одну сторінку в середньому припадають 20–22 рядки, але можуть бути і 16–18 (у першій половині пам'ятки), і 25–27 рядків (у другій частині книги), тобто з часом письмо ущільнюється. Помітно, що писарі старались використовувати папір економно, бо порожніх місць на аркушах майже немає, якщо ж невеликі проміжки між справами залишались, на них ставився символ на зразок великої літери X: 182 зв., 192 та ін.

Таким чином Вижвівська актова книга XVII ст. – важлива пам'ятка канцелярійного стилю староукраїнської мови, написана на північно-західних українських теренах. Вона увібрала в себе давні традиції ділового письменства та засвоїла нові графіко-орфографічні елементи, що зумовило значну, здебільшого – бінарну, варіативність графем. Орфографічні риси у своїх головних виявах відображають скоропис, характерний для діловодства канцелярій Правобережної України того часу.

Сьогодні триває підготовка Вижвівської актової книги до опублікування. Нижче пропонуємо одну із метаграфованих справ цієї пам'ятки (арк. 191 зв. – 192).

№ 295. Справа Аврама и Пѣтра Пушъкарович[ов], братѣ рождѣни, в року ахм̃ [1640] мис феврал дня ѿ [2]

Прѣдъ нами, вріаѣом мѣсцькимъ вижѣвскимъ, Іацьком Корѣчком, Радьком Мисковичем а Вѣремеем Калєніковичем, и при Трохими Дѣмковичем (!), Лєсю Ковалю, присіаажными, вріаѣом сполнымъ мѣсцьким вижѣвским.

Постановившєсє очєвистє, іавнє и доброволнє, а нє будучи ни ѿт кого примушонымъ и ани намовлєными, славѣтными // Аврам з єдної стороны, а з другої стороны Пѣтръ, Пушъкаровци, братіа роджонє, сами, доброволнє, ведѣлугъ любѣви братєрское, сознали до кѣниг нєнєишихъ мѣсцькихъ вижѣвскихъ тымы словы,

иж-єхъмы учинили згоду межи собою вѣчистую на крунѣты наши ѿтчистые, которые нам належат по ѿтцѣ нашєм небожчику, никому ни в чєм з обохъ сторонъ нє заведєнє, то єст полплєца з будованєм ѡбѣмєж Степана Рудъника, а з другої стороны Зѣньки Потѣєвны, лежаии на улици Ратєйскєи, кончисє по плєць Сивки Пархомовича,

іакосє в собѣ маєт, тоєст *отчизна* наша. А полморька, лежачаіа за морком *объ* меж Веремеіа Калениковича, а з другои стороны Лукъіана Давыдовича, з будованєм, конъчисє под рику, іако сє в собѣ таіа прерєчонаіа полморка в собѣ (!) маєт, а то єст *отчизна* наша. Тєды-с мы зъгодилисє из собою // и вѣчную а не*отмѣн*ную угоду *от*рымали єсмо, то єст полплєцу, звышъ поменєного, з будованєм іа, Аврам, іако брату своєму пустилєм *част* свою, що на менє приналежала, чвєртъка з *всѣмъ* на *всѣмъ* Пєтрови. А Пєтръ, стоіачи на вріадє, на то позволилъ.

А Пєтръ напротивку тоє чвєрти плєцу брата свого Аврама спустил полчвєртъ морку, звышъ поменєного, що учинит *цѣлого* полморка, належачаіа Аврамови. А полплєца з будованєм Пєтрови *остає* вєчными часы. Которыми крунътами, що-с мы миніали, ствєржыєм тым записом нашимъ вєчисттымъ (!). Мы сами, и жоны, и потомки єдинъ на другого наступовати нє маєм, алє *каждый* свого маєт постєрегати подъ закъладом заруки копъ дєсіат на уріадъ мѣсцькии до скрынки мѣсцькоє, мѣла б котораіа сторона слова омылити.

Що просили, абы таіа угода была записана, що и *одєржали*. //

Література:

Мазурик 2006: Мазурик Ю. Городище доби пізнього середньовіччя в с. Нова Вижва на Волині // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. / Ред. кол.: Телегін Д. Я. (відп. редактор), Титова О. М. (заст. відп. редактора) та ін. Випуск 15. Київ, 2006. С. 183–185.

Мазурик 2008: Мазурик Ю. Печатка містечка Вижви першої половини XVIII ст. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. / Ред. кол.: Телегін Д. Я. (відп. редактор), Титова О. М. (заст. відп. редактора) та ін. Випуск 17. Київ, 2008. С. 259 – 261.

Засць 2002: Засць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. Львів, 2002.

Цинкаловський 1984: Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. У 2-х т. Вінніпег, 1984–1986. Т.1. Вінніпег, 1984.

Інформація про автора:

Царалунга Інна Богданівна – доцент кафедри української філології Хмельницького національного університету. Кандидат філологічних наук.

Наукові інтереси: історія української мови, старослов'янська мова, ономастика.

Е-mail: tsaralunga@svitonline.com